

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ-СИРИТ ДО РІЗНИХ ФОРМ ЖИТТЄВЛАШТУВАННЯ

В статті проаналізовано проблему визначення підготовки дітей-сиріт до переходу в різні форми життєвладштування. Встановлено, що на законодавчому рівні процедура такої підготовки не прописана, лише практичний досвід має певні зрушення. Визначено, що під час підготовки дітей-сиріт до різних форм життєвладштування необхідно враховувати такі показники як вік, минулий життєвий досвід, наявність родичів та індивідуальні особливості.

Ключові слова: діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; підготовка; форми життєвладштування; індивідуальні особливості.

На сьогоднішній день формами життєвладштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є усиновлення, опіка та піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати, патронатна сім'я, соціальні гуртожитки. Діти-сироти не готові до переходу в нові форми життєвладштування. Крім цього, у фахівців які займаються влаштуванням дітей-сиріт немає розуміння хто готовий а кого необхідно готувати. Ефективний процес адаптації дитини-сироти в різних формах життєвладштування значній мірі залежить від процедури підготовки дітей, алев Україні проблема підготовки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на законодавчому рівні чітко не прописана. Тому необхідність розробки процедури соціально-психологічної підготовки дітей-сиріт до влаштування в різні форми життя є важливою і необхідною.

Автори А.Й. Капська, Л.С. Волинець дотримуються диференційованого підходу і вважають, що не потрібно готувати до життя у сім'ї тих дітей, в котрих відсутній досвід життя у дитячих інтернатних закладах або "на вулиці", тобто дітей, які до цього жили у сім'ї, навіть в асоціальній. Необхідно спеціально готувати лише тих дітей, які перебували у дитячих інтернатних закладах більше року або більше ніж півроку провели на "вулиці". Підготовка до розміщення дитини в сімейні форми життєвладштування є необхідним і важливим етапом, адже переходячи від одного уже звичного способу життя до іншого дитина відчуває тривогу, хвилювання, внутрішній дисфорт (Г.М. Бевз, Н.М. Комарова) [2]. Тому процес підготовки є одним із важливих елементів в роботі з дітьми-сиротами які будуть переходити в різні форми життєвладштування.

Мета роботи – визначити організаційні засади процесу підготовки дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до різних форм життєвладштування.

Розглянемо переваги та недоліки різних форм життєвладштування дітей позбавлених батьківського піклування. Такі форми влаштування як усиновлення, опіка та піклування є пріоритетними. В постанові "Про затвердження Порядку діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей № 905" п. 71 дітей-сиріт яких усиновлюють не зазначає, що з ними потрібно проводити підготовку до переходу у відповідні форми влаштування. З'ясуєтьсялишезгода дитини на усиновлення, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Згода дитини надається письмово або усно залежно від віку та стану здоров'я [5]. В постанові про усиновлення зазначається, що є таємниця усиновлення тому підготовка дітей-сиріт до переходу у відповідну форму не передбачено. Питання про збереження таємниці усиновлення є досить спірним. Одні вважають що її необхідно зберегти, інші – ні. Питання таємниці усиновлення суперечить Конвенції ООН про права дитини в якому зазначається, що дитина має право знати своїх біологі-

чних батьків. На нашу думку дитина рано чи пізно дізнається, що батьки їй не рідні. Усиновителі повинні розповісти дитині правду, тому що весь час будуть жити в тривозі, що їхній прийомний дитини чужа людина розповість правду про її минуле життя. Для дитини-сироти дізнатись, що батьки їй не рідні і стільки часу тримали це в таємниці є травматичним і може призвести до негативних наслідків.

Такі форми влаштування як опіка, піклування та патронатна сім'я нами не розглядається. В сімейному кодексі України ст. 256-1 зазначається, що патронатна сім'я є формою тимчасового влаштування дітей. Вихованці патронатної сім'ї можуть бути усиновлені або передані під опіку чи піклування. Переважною більшістю дітей опікуються та піклуються бабусі, дідусі чи близькі родичі, такий варіант є кращим для дитини ніж проживати в інтернатній установі. Ця сім'я знаходиться під супроводом та здійснюється нагляд працівниками соціальних служб для сім'ї дітей та молоді.

Наступною формою влаштування дітей-сиріт є будинок дитини, дитячі будинки та інтернати. В "Положенні про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" прописано, що там проводиться навчально-виховна робота. Незважаючи на те, що в процесі навчально-виховної роботи проводиться трудове навчання, створюються різні секції ця форма має ряд недоліків. Діти-сироти, які виховуються в інтернатних закладах часто страждають на шпиталізм, для якого характерно: загальна млявість, затримка розвитку рухів і мови, превалювання емоційно-негативного стану, відставання та специфічні порушення в розвитку. В умовах шпиталізму страждає розвиток мовлення, розлука з матір'ю впливає на розвиток пізнавальних функцій, на емоційний розвиток дитини, соціальна дезадаптація.

У більшості дітей-сиріт, які перебувають в інтернатних формах влаштування, є проблеми з порушенням прихильності, а в деяких вона взагалі не сформована. У дитини прихильність до батьків формується до трьох років. Оскільки в дитячих будинках вихователі часто змінюються, цейк правило заважає правильному формуванню прихильності у дітей-сиріт.

Більш важливим питанням є визначення, яка краще форма життєвладштування підходить дитині-сироті, а наступним етапом буде підготовка до влаштування у відповідну форму. Разом з тим, у п. 6.7 зазначається, що вихованці інтернатів можуть бути усиновлені громадянами України, іноземцями, передані на виховання опікунам чи піклувальникам, влаштовані у прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу [3]. У відповідному положенні прописано, що діти-сироти можуть бути передані у відповідні форми, але яка робота з ними проводиться і чи взагалі проводиться не вказано.

Отже, підготовка є необхідною складовою до переходу дитини-сироти у відповідну форму життя, так як життя в дитячому будинку і сімейній формі відрізняється. Необхід-

но проводити підготовку дитини-сироти в залежності від віку для ефективної адаптації в новій родині.

Аналізуючи постанови № 565 "Про затвердження положення про прийомну сію" та № 564 "Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу" робимо висновок, що про підготовку дітей-сиріт до відповідних форм влаштування не прописано. Лише вказується, що влаштування здійснюється на підставі рішення органу опіки та піклування про направлення дитини у відповідну форму, висновок про стан здоров'я, статус дитини, наявність родичів, майно дитини [4, 6]. Це важливі компоненти, оскільки потенційні прийомні батьки та батьки-вихователі повинні знати про здоров'я дитини, юридичний статус, що збереглося в дитини з майна коли вона була позбавлена батьківського піклування. Наявність родичів є досить важливим фактором, оскільки знати про своє минуле необхідно кожній людині і підтримувати зв'язки однозначно. Ми вважаємо, що кожна дитина має право знати свою біологічну сім'ю, навіть якщо вона вела асоціальний спосіб життя. Не потрібно тримати в таємниці минуле дитини, краще її підготувлювати до нових батьків їй не рідні і залишити право дитини чи хоче вона мати відносини з біологічною родиною чи ні. Необхідно звернути увагу на те які родичі, чи будуть мати позитивний вплив на дитину чи можливо на деякий період обмежити спілкування з ними.

Також однією із форм влаштування дітей-сиріт підліткового віку від 15 до 18 років є соціальний гуртожиток. В постанові № 878 "Про затвердження Типового положення про соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" метою якого є створення умов для соціальної адаптації та їх підготовка до самостійного життя. В гуртожитку надаються психологічні, соціально-педагогічні, юридичні, соціально-економічні послуги [7]. Для дітей-сиріт відповідного віку є досить необхідними зазначені послуги. Разом з тим в положенні не прописано хто здійснюватиме відповідну роботу, які форми та методи роботи будуть проводитись з сиротами. Ми вважаємо, що робота психолога повинна включати в себе підтримку дитини-сироти в процесі адаптації, підготовку до самостійного життя. Необхідно, щоб був соціальний працівник який буде для підлітка наставником, оскільки в такому віці в цьому є потреба.

Ми вважаємо, що для того щоб визначити яка форма влаштування краще підходить для дитини-сироти необхідно враховувати такі фактори як вік, минулий життєвий досвід у деяких був позитивний в інших негативний, є або немає родичів. Для того щоб переміщення дитини в прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу був не травматичним необхідно здійснити процедуру підготовки. На це необхідно звертати увагу, так як з кожною дитиною необхідно будувати індивідуальну роботу. На законодавчому рівні цього не прописано, і думка дитини взагалі не береться до уваги.

На нашу думку, дітей-сиріт в яких був минулий життєвий досвід позитивний, але через деякі обставини життя вони опинились в соціально-психологічному центрі краще влаштувати в прийомну сім'ю. В ній перебуває невелика кількість дітей і дитини-сироті в більшій мірі буде приділятися увага, краще відбудеться процес адаптації. Для дітей-сиріт підліткового віку кращою формою влаштування є дитячий будинок сімейного типу, оскільки підлітки є більш самостійні, пріоритетом для них є друзі, батьків-вихователів сприймають як наставників.

Аналіз законодавчої бази та нормативних актів показав, що відсутність чітких орієнтирів процедури підготовки дітей-сиріт до різних форм життєвладштування є перешкодою ефективного рішення вибору відповідних

форм влаштування. З метою визначення практики процесу життєвладштування було проведено емпіричне дослідження, яке мало на меті визначити процедуру соціально-психологічної підготовки дітей-сиріт до переходу у відповідну форму.

Емпіричне дослідження, яке мало на меті дізнатись у психологів та науковців як визначають соціально-психологічну готовність дітей-сиріт до переходу в різні форми життєвладштування. Визначити як здійснюється процес підготовки дітей до життя в новій формі. Методом дослідження було структуроване інтерв'ю, воно складалось з трьох блоків. В першому блоці ми з'ясовували знання про наявність підготовки дітей-сиріт до різних форм життєвладштування. Щоб дізнатись думку науковців, психологів про необхідність підготовки та з якого віку необхідно її проводити. В другому блоці визначали як проводиться підготовка дітей-сиріт до різних форм життєвладштування. Відповідний блок необхідний для того, щоб дізнатись ставлення науковців та психологів до того як впливають різні фактори на підготовку дитини-сироти, а саме вік, минулий життєвий досвід та індивідуальні особливості. Третій блок стосувався як визначають психологи і як науковці, що дитина готова перейти у відповідну форму життя, а яка ні. Відповідний блок є дуже важливим, оскільки необхідно дізнатись як проводиться діагностика рівня соціально-психологічної готовності дітей-сиріт до переходу в різні форми життєвладштування та який інструментарій використовується.

Структуроване інтерв'ю проводилось у м. Києві із психологами центрів соціально-психологічної реабілітації для дітей № 1, "Ковчег", "Місто щасливих дітей" та фахівцями Служби у справах дітей та сім'ї в м. Києві в період вересень-грудень 2015 року. В інтерв'ю взяла участь 5 науковців, 10 практичних психологів.

В результаті емпіричного дослідження ми визначили, що науковці та практичні психологи вважають, що необхідно готувати дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до переходу у відповідні форми життєвладштування, підготовка є обов'язковим елементом такої роботи. Практичні психологи проводять підготовку дітей-сиріт до переходу в різні форми життєвладштування, коли є рішення суду про позбавлення батьків батьківського піклування. Оскільки пріоритетним завданням для практиків є повернення дитини-сироти в біологічну родину. Наступним показником є наявність потенційних прийомних батьків чи батьків-вихователів, в них є бажання взяти в сім'ю дитину. Ми вважаємо, що підготувати роботу з дитиною-сиротою до переходу в різні форми життєвладштування необхідно проводити з самого початку її влаштування в соціально-реабілітаційний центр. Оскільки, цей процес є тривалим і необхідно враховувати, що швидкий процес переходу дитини є травматичним, необхідно готувати дитину до конкретної форми влаштування.

Науковці наголошують, що підготовку дитини-сироти необхідно здійснювати до тієї форми влаштування в яку вона переходить. Повинен бути індивідуальний підхід, в центрі підготовки має бути дитина. Практичні психологи та науковці зазначають, що процес підготовки та переведення дітей-сиріт у відповідні форми життєвладштування є травматичним, оскільки це зміна звичної ситуації. В дитині немає достатньої кількості ресурсів, потрібно здійснювати їх пошук та допомогу. Необхідно проводити оцінку потреб дитини, якщо вона не має потреби в сім'ї то готувати до того до чого немає потреби не доцільно. Під час підготовки потрібно проаналізувати систему відношень дитини в сім'ї від тієї в якій вона раніше жила.

Ми вважаємо, що підготовка дітей-сиріт до переходу в різні форми життєвладштування виділена на рівні технології, оскільки не прописано чіткої структури підго-

товки дітей. Проводиться оцінка потреб дитини, а процедура визначається в залежності від центру в якому перебуває дитина.

Процедура та ставлення до проблеми соціально-психологічної підготовки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до переходу в різні форми життєвладштування відрізняється державних від недержавних закладів.

В недержавних організаціях, на відміну від державних при підготовці дітей-сиріт до переходу в різні форми життєвладштування враховують такий показник як минулий життєвий досвід дитини. Звісно він був травматичним при цьому дитині потрібно роз'яснити, що сім'я для дитини є дуже важливою та цінною. Дитину потрібно готувати до "переміщення", говорити, що вона перейде в нову сім'ю. Нами було з'ясовано, що психологи в залежності від віку дітей-сиріт здійснюють підготовку з дітьми молодшого та шкільного віку (6–10 років) проводять казко-, лялькотерапію, а з дітьми підліткового віку загалом це бесіди. Чим старше дитина тим важче здійснюється її підготовка адже це залежить і від її минулого життєвого досвіду в більшості випадків він був негативним, діти меншого віку більш довірливі і прагнуть по швидше перейти в сім'ю. Віковий аспект іде в сукупності з іншими критеріями. В залежності від віку підбираються які форми, методи будуть використовуватись для проведення підготовки.

Важливим аспектом при підготовці дитини-сироти до переходу в різні форми життєвладштування психологи вважають наявність чи відсутність родичів. Психологи зазначають якщо дитина буде влаштована в іншу сім'ю все одно потрібно підтримувати зв'язки з родичами, навіть якщо вони не зможуть забрати дитину до себе. Це в такому варіанті, якщо родичі адекватні і ведуть нормальний спосіб життя і будуть мати позитивний вплив на дитину, щоб не зашкодити її психічному розвитку. Такі варіанти, як наявність родичів в дитини які ведуть асоціальний спосіб життя, або родичі з якими дитина не хоче спілкуватись на думку психолога не є хорошим варіантом.

Практичний психолог центру "Місто щасливих дітей" наголошує на тому, що коли дитина потрапляє до центру з нею працює команда спеціалістів. В першу чергу це психолог який здійснює оцінку потреб дитини, прописує індивідуальний план відповідно до її ситуації. Лікар проводить первинне обстеження дитини, юрист готує необхідні документи для захисту прав дитини. З дитиною-сиротою проводиться робота не тільки враховуючи її індивідуальні особливості, а і підбирається ресурс батьків, так як для одних дітей необхідне виховання в більш жорсткому, або "м'якому" вихованні.

Психолог центру "Місто щасливих дітей" зазначає, що сформувалась відповідна процедура підготовки до сім'ї які полягають у формуванні потреби дитини іти в сім'ю. Етапи включають у себе переживання розриву з біологічною родиною, формування готовності і мотивації перейти в нову родину, коли відбувається контакт із дитиною (процес довготривалий, не менше 10 зустрічей).

В Центрі соціальної реабілітації "Ковчег" практикується модель підготовки громадян "візит в сім'ю", коли для дитини підбрались потенційні прийомні батьки чи батьки-вихователі. Центри соціальної реабілітації їх керівництво дозволяє дитині разом із психологом, або соціальним працівником навідати прийомну сім'ю/дитячий будинок сімейного типу, де саме проживають батьки та в яких умовах.

На нашу думку підготовку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до переходу в різні форми життєвладштування, потрібно розділити на такі групи. Перша група полягає в тому, що необхідно підготовку проводити з тими дітьми-сиротами яких беруть у сім'ю. Наступна група полягає в тому, що підготовка проводиться з дітьми-сиротами які залишаються в центрі, в них перебуває думка того, що їх більше ніколи не влаштують в нову сім'ю. Підготовку дитини-сироти до переходу в різні форми життєвладштування ми вважаємо, що потрібно здійснювати коли дитина потрапила в центр, а не тоді коли в неї є статус того, що вона позбавлена батьківського піклування. Процес підготовки дитини-сироти до переходу в різні форми життєвладштування є тривалим. Необхідно визначити яка краще форма влаштування підходить для дитини, оскільки для деяких дітей-сиріт не підходить влаштування в сімейні форми, а навпаки буде краще соціальний гуртожиток так як вони вже готові до самостійного життя. Дитину-сироту необхідно поступово готувати до переходу у відповідну форму життєвладштування, оскільки цей процес сприяє кращій адаптації дитини в новій сім'ї.

Висновки.

1. На сьогоднішній день на законодавчому рівні не прописано процедура підготовки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до переходу в різні форми життєвладштування. Це призводить до того, що дітей-сиріт влаштовують лише в ті форми життя, де є вільне місце або за бажанням потенційних кандидатів у батьки.

2. Необхідно проводити підготовку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до тієї форми життя, в яке вона буде переміщена. Підготовка повинна розроблятися під конкретну дитину, визначивши, яка краще форма влаштування підходить для дитини-сироти.

3. Проводячи підготовку дітей-сиріт до відповідної форми влаштування, потрібно враховувати такі показники як вік, минулий життєвий досвід, індивідуальні особливості, наявність родичів, бажання та мотивацію дитини жити в певній формі. Доведено, що спочатку необхідно визначити готовність дитини до переходу у відповідну форму влаштування; наступним кроком буде підготовка дитини.

Перспективи дослідження полягають у визначенні, які компоненти соціально-психологічної готовності необхідно формувати у дитини-сироти для її подальшого життєвладштування.

Список використаних джерел

1. Комарова Н.М. Питання формування ефективності родинних форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування / Н.М. Комарова, Л.М. Мельничук, І.В. Пеша. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – Кн. 2. – 128 с.
2. Лактіонова Г.М. Створення та соціальний супровід прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу / Г.М. Лактіонова, Ж.В. Петренко. – К.: Науковий світ, 2006. – 270 с.
3. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства соціальної політики України "Про затвердження Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" від 10 вересня 2012 р. № 995/557.
4. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу" від 26 квітня 2002 р. № 564.
5. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей" від 8 жовтня 2008 р. № 905.
6. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про прийомну сім'ю" від 26 квітня 2002 р. № 565.
7. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Типового положення про соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" від 8 вересня 2005 р. № 878.

Надійшла до редколегії 18.03.16

Светлана Сафонова, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ ДЕТЕЙ-СИРОТ К РАЗНЫМ ФОРМАМ ЖИЗНЕУСТРОЙСТВА

В статье проанализирована проблема определения подготовки детей-сирот к переходу в разные формы устройства. Установлено, что на законодательном уровне процедура подготовки не прописана, только практический опыт имеет определенные сдвиги. Определено, что при подготовке детей-сирот к различным формам жизнеустройства не обходимо учитывать такие показатели как возраст, прошлый жизненный опыт, наличие родственников и индивидуальные особенности.

Ключевые слова: дети-сироты и дети, лишенные родительской опеки, подготовка; формы жизнеустройства; индивидуальные особенности.

Svetlana Saphonova, post-graduate

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE ORGANIZATIONAL BASIS OF THE ORPHANS' PREPARATION TO THE DIFFERENT FORMS OF THE ARRANGEMENT

In the article the problem of defining the orphans' training for the transition to different forms of arrangement is described. This paper establishes that the legislative procedure of preparation is not spelled out, but only the practical experience has some changes. The article determines that in the preparation of orphans for various forms of arrangement we should take into account such indicators as age, past experience, the presence of family and individual characteristics.

Keywords: orphans and children deprived of parental care; preparation; forms of arrangement; individual characteristics.

УДК 159.99

Тамара Ткач, д-р психол. наук

Жешувський політехнічний університет, Жешув, Польща

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НОВИХ ФОРМ ОСВІТИ ДОРОСЛИХ

В сучасному світі надзвичайно гостро постають проблеми розвитку людини незалежно від її віку та статусу і протягом усього її життя. Останніми роками вченими було виявлено, що з віком інтелектуальні здібності людини не тільки не послаблюються, а навіть удосконалюються. Тому для людини старшого віку актуальності набувають проблеми формування та розвитку власної самості, вміння проявляти себе перед самою собою та іншими, творення власного світу, нових форм комунікацій з іншими, всього того, що мають вагомість і цінність для повноцінної життєдіяльності людини. Таким чином, мотивація дорослих до освіти в двадцять першому столітті набула якісно нового забарвлення.

Ключові слова: інтелектуальні здібності, післядипломна освіта, мотивація дорослих до освіти, формальна освіта, когнітивні (інтелектуальні) працівники ("cognitive workers"), "цифрові" працівники ("digitariat"), інформаційні люмпен-пролетаріати ("information underclass").

Після зіткнення із глобальними проблемами, які загрожують самому існуванню людства, люди почали усвідомлювати, що живуть в єдиному, взаємопов'язаному, нестабільному світі, в якому зростає взаємозалежність, поширюються процеси глобалізації, відбувається формування нового світорозуміння. Для сучасної людини доступним став широкий спектр досягнень науки й освіти, розширюються можливості окремої людини щодо оволодіння в будь-якому віці досягненнями сучасного прогресу. Тому світова спільнота намагається створити нову глобальну стратегію освіти незалежно від місця проживання індивіда, рівня його освіти, і, особливо, віку. На даний час освіта людини вважається потужним зовнішнім чинником, від якого залежить інтенсивність старіння інтелектуальних функцій людини, її розвиток та самореалізація протягом усього життя. До того ж, у ХХІ ст. мотивація дорослих до освіти набула якісно нового забарвлення.

Питання освіти дорослої людини почали розроблятися відносно недавно. Ще на початку ХХ ст. панувала думка про неможливість освіти дорослих. Ця думка ґрунтувалася на твердженні про те, що людина, яка досягла певного віку, не може навчатися, що найбільш ефективним може бути навчання лише в дитячому та ранньому юнацькому віці, а людина зріла втрачає таку можливість назавжди. Такий підхід ґрунтувався на поглядах дослідників тих років, згідно яких "після 25 років дорослі не можуть набути нових ідей", втрачають дитячу допитливість, їхні розумові зв'язки вже встановлені і здатність до асиміляції втрачена [11].

Але у кожної людини, незалежно від її віку, є глибока потреба інтерпретувати і розуміти власний досвід і переживання. Пошук сенсу сприяє виживанню людини і є основною ознакою людської психіки. Її розуміння досвіду змінюється з часом, стає більш глибоким і складним. Але центральна потреба не змінюється. У пошуку

сенсу йдеться також про цілі та цінності. Основні питання: "Хто я?", "Навіщо я існую?" На думку А. Маслоу, пошуку сенсу підпорядковані всі рівні нашого буття, наша потреба в фізичному виживанні, в безпеці, у налагодженні стосунків, переживанні ідентичності, розвитку власного потенціалу.

Сама постановка питання про творчу продуктивність особистості у період пізньої дорослості є досить неоднозначною. Певні положення психологічної науки свідчать про те, що у літньої людини знижується здатність до набуття нових знань, здатність до адаптації у мінливих умовах життєдіяльності. Проте, в дослідженнях останніх років, особливо іноземних, було виявлено, що з віком інтелектуальні здібності людини не тільки не послаблюються, а навіть удосконалюються [1; 4; 8]. Очевидно, раніше не враховувалася найважливіша особливість нашого мозку – його здатність одночасно працювати на різних рівнях. Думки, почуття, фантазії, установки і фізіологія роблять один на одного взаємний вплив. У той же час наша цілісна тілесно-психічна система взаємодіє з навколишнім середовищем і обмінюється з ним інформацією.

В ході лонгitudinalних досліджень в Сіетлівському університеті (США) з'ясувалося, що вербальна пам'ять і вербальні здібності досягають піку свого розвитку в 53 роки; а достовірно зафіксоване зниження має місце за всіма функціями, починаючи з 67 років, при цьому до 80 років це зниження відбувається в досить помірному діапазоні. Важливо, що згасання здібностей у багатьох осіб похилого віку виникає тому, що ці здібності не використовуються. Тому при використанні спеціальних активних методів навчання здібності можуть бути відновлені і навіть поліпшені, що було підтверджено експериментально [4, с. 365].

Таким чином, пішло в минуле уявлення про освіту як про нетривалий період життя людини, яка здійснювалася в жорстких рамках формальної системи. Навчальні